

## ЛЕКСІКА З ТЭРМІНАЛАГІЧНЫМ ЗНАЧЭННЕМ Ў ПЕРАКЛАДНЫХ ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫХ КРЫНІЦАХ КАНЦА ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТ.

Т. Л. Памазенка (Мінск, Беларусь)

Узнікненне перакладнога слоўніка спецыяльнай лексікі як асобнага лексікаграфічнага жанра адносіцца да першай паловы ХХ ст. (20-я гг.), калі пачалася мэтанакіраваная дзейнасць па сістэматызацыі тэрміналагічнага матэрыялу і адпаведным чынам яго лексікаграфічная інтэрпрэтацыя. Аднак, варта зазначыць, што і да гэтага часу навуковыя адзінкі з розных абласцей ведаў знаходзілі шырокае адлюстраванне ў слоўнікавых працах супастаўляльнага характару ХІХ – пачатку ХХ ст. (К. Калайдовіч, Ф. Шымкевіч, П. Шпілеўскі, І. Грыгаровіч, І. Навіцкі, М. Гарбачэўскі, І. Насовіч, П. Шэйн, С. Мядзведскі, Я. Ціхінскі і інш.) або ўключаліся невялікімі спісамі (алфавітнымі паказальнікамі) паняццяў у склад перыядычных выданняў ці манаграфічных прац таго часу.

У сувязі з даволі грунтоўным аб'ёмам факталагічнага матэрыялу лічым неабходным больш падрабязна спыніцца на вывучэнні асобных лексікаграфічных крыніц канца ХІХ – пачатку ХХ ст., якія аказалі значны ўплыў на працэс зараджэння беларускай перакладной тэрмінаграфіі, паколькі ў іх адлюстраваны першыя спробы кадыфікацыі і апрацоўкі спецыяльных паняццяў.

Тэрмін як моўная адзінка даследуецца многімі лінгвістамі і спецыялістамі пэўнай галіны ведаў, аднак на сённяшні дзень не выпрацавана агульнага погляду на сутнасць гэтага паняцця, няма адназначнага тлумачэння паняццяў “тэрмін” і “тэрміналогія”. У дадзеным артыкуле выкарыстоўваюцца наступныя дэфініцыі. Тэрмін – гэта “слова ці словазлучэнне, якое дакладна абазначае пэўныя паняцці з галіны навукі, тэхнікі, мастацтва, вытворчасці, грамадска-палітычнага жыцця” [10, с. 153]. Да характарыстычных прымет тэрміна даследчыкі адносяць: 1) адназначнасць ці тэндэнцыя да яе; 2) дакладнасць семантыкі; 3) дэфінітыўнасць; 4) кароткасць; 5) спецыяльнасць; 6) адсутнасць канатацый; 7) сістэмнасць [1, с. 4 – 5; 3, с. 10]. Пералічаныя спецыфічныя адзнакі тэрміна з’яўляюцца лінгвістычнымі правіламі яго азначэння, якія адрозніваюць апошняга ад неспецыяльных слоў (агульнаўжывальнай лексікі). Пад тэрміналогіяй разумеецца “сукупнасць тэрмінаў якой-небудзь галіны ведаў, галіны дзейнасці” [10, с. 154]. Увогуле, тэрміналогія – замкнутая лексічная сістэма, кожная адзінка якой мае пэўныя абмежаванні для свайго ўжывання і аптымальныя ўмовы для свайго існавання і развіцця.

Першыя спробы сістэматызацыі батанічных паняццяў зроблены ў 1882 г. А. С. Дзембавецкім, навукоўцам, кіраўніком-адміністратарам,

грамадскім дзеячам, які ўнёс значны ўклад у эканамічнае і культурнае развіццё Магілёўскай губерні. У «Тыпаграфіі Губернскага праўлення» даследчык выдаў трохтомную навуковую працу «Опыт описания Могилевской губернии» (1882) – «унікальную гістарычную энцыклапедыю Магілёўскага краю, падобнай якой не мелі не толькі губернскія цэнтры, але нават сталіца Расійскай імперыі апошніх дзесяцігоддзяў XIX стагоддзя» [9, с. 6]. Акрамя гістарычнага, фізіка-геаграфічнага, геагнастычнага і этнаграфічнага нарысаў, у выданні змешчаны невялікія энцыклапедычныя слоўнічкі батанічных паняццяў (фітонімаў і міконімаў), у тым ліку перакладны руска-беларуска-лацінскі слоўнік «Систематический списокъ цвѣтковыхъ и высшихъ безцвѣтковыхъ растений, дикорастущихъ въ Могилевской губернии» [7]. Пры ўкладанні лексіконаў аўтар карыстаўся замежнымі і айчыннымі выданнямі, як «Flora Rossica» С. F. Ledebour (Stuttgartiae, 1842 – 1853), «Могилевская флора» Р. Пабо і К. Чалоўскага (Магілёў, 1852 – 1855), «Правила оценки сельскохозяйственных земель» Я. Ионсана (Спб, 1862), «Ботанический словарь» М. I. Аненкава (Санкт-Петербург, 1878), а таксама часопісамі па сельскай гаспадарцы, калекцыямі гербарыяў і інш. Супастаўляльны трохмоўны лексікон складзены па сістэматычнаму прынцыпу: спачатку падаюцца лацінскія і рускія назвы класа, сямейства, групы, роду і віду раслін, потым беларускія адпаведнікі (мясцовыя назвы) роду і віду: *Классъ: Двусѣмядольныя. Dicotyledoneae. Подклассъ: Ложецветныя. Thalamiflorae, DC. Семейство: Лютиковыя. Ranunculaceae, Juss (XIII). Группа: Анемоновыя. Anemoneae, DC. Родъ: Ranunculus, L. Лютикъ. Козелець. R. Acris, L. Л. Остросочный. Козелець луговой (275). Беларускія лексемы дапаўняюцца сінанімічнымі адзінкамі: Сребренникъ, Живительникъ, Божье кресло (274); Топорки, Живокость (275); Суходомъ, Рябинникъ, Бутяновы ножки, Болотникъ (289). Акрамя навуковых назваў раслін і іх эквівалентаў, слоўнікавы артыкул уключае энцыклапедычныя звесткі аб працягласці росту, тэрмінах цвіцення і плоданашэння раслін: р. **Nuphar, Smith**. Кувшинка. N. luteum, Smith. К. желтая. Горлачики. Жовтая лилея. Въ стоячихъ и медленно текущихъ водахъ. 4. Въ іюнѣ и іюльѣ.*

Аналагічны спіс на 112 адзінак у выглядзе трохмоўнага беларуска-лацінска-рускага слоўнічка фітонімаў (лекавых раслін) складзены А. А. Антонавым «О врачебныхъ растеніях, дико растущихъ въ Витебской губернии и употребляемыхъ населеніемъ ея въ домашней народной медицинѣ» і надрукаваны ў «Памятной книжке Витебской губернии на 1888<sup>1</sup>» [2]. Першапачаткова ідэя аўтара стварыць «пералік некаторых лекавых раслін Віцебскай губерні» акрэслівалася чыста навуковымі

<sup>1</sup> Даведачна-адрасны штогоднік, які выдаваўся губернскім статыстычным камітэтам у 1861 – 1914 гг. у Віцебску і Санкт-Пецярбургу (некаторыя выпускі). Нароўні з афіцыйнымі дакументамі ў выданні публікаваліся матэрыялы па гісторыі, культуры, этнаграфіі, фальклору, эканоміцы губерні.

мэтамі: сабраць калекцыю раслін, што складаюць флору мясцовасці, для розных спецыяльна-батанічных назіранняў Санкт-Пецярбургскага таварыства прыродазнаўцаў. Аднак у час экспедыцыі даследчык атрымаў ад мясцовага насельніцтва звесткі пра лекавае выкарыстанне многіх траў, якія, на яго думку, маглі б паслужыць неблагім «указаннем дактарам і фельчарам, асабліва ў мясцовасцях, аддаленых ад гарадоў і аптэк» [2, с. 97]. Тым больш, што народная дамашняя медыцына валодае шырокім спектрам лекарскіх сродкаў, асабліва раслінных, не тоесных з афіцыйнай медыцынай (заснаваных на забабонах і прымхах). Таму запісаныя рэкамендацыі ў выглядзе перакладнога слоўнічка тэрмінаў Антонаў адрасуе медыкам і фармацэптам з мэтай «праверыць некаторыя з іх, што выклікаюць сумненне» [2, с. 98].

Паводле макраструктуры пералік асноўных паняццяў пададзены ў парадку лацінскага алфавіта, нягледзячы на тое, што беларускія лексемы (народныя назвы), «якія выкарыстоўваюцца ў Віцебскай губерні», змешчаны аўтарам перад лацінскімі (курсійным шрыфтам у двухкоссе). Пасля лацінскіх адзінак пазначаны рускія літаратурныя адпаведнікі, што замацаваны ў батанічных апісаннях раслін: *“Шипшина” (българуское); Rosa canina L. Шиповникъ. Всѣмъ извѣстный кустарникъ, дикая роза (с. 123).* У выпадку адсутнасці народнага наймення змяшчаюцца толькі лацінскія і рускія кніжныя паняцці: *Delphinium consolida L. Живокость (българускаго названія не удалось узнать) (с. 107).* Беларускія лексемы адлюстроўваюць варыянтнасць паняццяў: *полынъ, пялунъ (с. 101); вересь, верескъ (104); трепутникъ, припутникъ (с. 119)* і інш. Тлумачэнне назвы кожнай расліны дапаўняецца энцыклапедычнымі звесткамі пра яе знешні выгляд (форму, колер), перыяд цвіцення, асаблівасці распаўсюджвання, лекавае прызначэнне і інш. Прычым яны значна больш грунтоўныя ў параўнанні з матэрыялам Дзембавецкага, напр.: *«Курослѣль», Anemone Sylvestris L. и An. Nemorosa L. Два растенія, смѣшиваемыя крестьянами и принимаемыя ва одно. Вѣтреница. Крупный и одиночный бѣлый цвѣтокъ изъ 5 лепестковъ сидитъ на верхушкѣ стебля. Ниже его – три разрѣзныхъ листка, а при корнѣ одинъ (или у An. Sylv. нѣсколько) листъ на длинномъ черешкѣ. (Цвѣтъ у An. Sylv., гораздо больше, съ пятакъ, чѣмъ у An. Net.). Въ лѣсахъ и по лѣсистымъ берегамъ рѣкъ. По р. Лучесѣ очень много An. Sylv., а около Старого Села въ лѣсу къ сѣверу отъ желѣзной дороги много An. Net. Отвар сухой травы употребителенъ для промыванія глазъ при “куриной слѣпотѣ”. Толченые листья прикладываютъ къ пульсу (на руку) отъ лихорадки (словарь) (с. 99).*

Нягледзячы на тое, што перакладныя слоўнікі А. Дзембавецкага і А. Антонова адлюстроўвалі ў асноўным тэрмінаадзінкі народнага характару, аднак сваімі лексікаграфічнымі набыткамі даследчыкі ўнеслі вялікі ўклад у справу распрацоўкі і ўпарадкавання беларускай батанічнай тэрміналогіі.

Пачатак XX ст. характарызуецца з'яўленнем дзвюх значных прац у галіне беларускай перакладной лексікаграфіі. Рукапісны двухмоўны «Бѣлорусскій словарь» на 1658 слоўнікавых артыкулаў складзены ў 1910 г. С. Мядзведскім з Талачына Магілёўскай губерні і захоўваецца ў адзеле рукапісаў Расійскай акадэміі навук (Санкт-Пецярбург). Аўтарам 16-томнага трохмоўнага «Biełaruska-polska-rasijskaga sloŭnika» новай беларускай літаратурнай мовы (125 тыс. рэестравых слоў) з'яўляецца дробны памешчык Магілёўскай губерні Я. Ціхінскі, які каля 40 гадоў займаўся лексікаграфічнай дзейнасцю (70 гг. XIX ст. – пачатак XX ст.) і па гэтай прычыне страціў зрок. У рукапісным адзеле Літоўскай АН імя Урублеўскіх захавалася толькі частка матэрыялаў складальніка (7308 с.), што ўцалела пасля Вялікай Айчыннай вайны і адшукана ў пачатку 1958 г. малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа АН БССР А. А. Вяржбоўскім (страчаны 4 тамы на літары Б, В, Н, О, Р, Ц, каля 3 тыс. с.) [5, с. 24 – 25].

Побач з агульнаўжывальнымі, дыялектнымі адзінкамі, тапонімамі і антрапонімамі, у названых выданнях шырока прадстаўлена навуковая тэрміналогія:

➤ *агрэ́сть (1), ажавіны (1), асо́ць (2), ба́гунь (2 адв.), бу́льба, бутя́нь (5), во́жикъ (7), глуше́ць (10), дэреза́, дива́нна (12 адв.), дя́гиль, дя́тилина (14 адв.), жаўро́нка (15 адв.), журавіны́, журавы́ (16 адв.), зая́ччи ща́вель, звоне́ць (18), зя́беръ, зя́юля (19 адв.), ка́ня (21), кми́нь (22 адв.), колоколу́ха (23), кома́ніца (23), конюши́на (23 адв.), ле́щэвникъ (27), ма́лна (28), минту́зь (29), мокри́ца (29 адв.), оле́шина (33), смоўжъ (43), тхоръ (46 адв.) і інш. [8];*

➤ *abdykácja (929, 119r), dalína (930, 3r), damahóh (930, 5r), damakrácja (930, 5r), damaralizácja (930, 5v), danácja (930, 11r), dantýsta (930, 13r), dapartámant (930, 14v), dapazýt (930, 15r), daputát (930, 20r), kaalícja (931, 1v), kaadjútar (931, 1r), kábalt (931, 2v), kablon (931, 5r), kabatáz (931, 3r), kábuz (931, 5v), sakól (933, 6v), sakratár (933, 7r), sakúnda (933, 7v), sakwéstr (933, 8r), salamándra (933, 8r), saláta (933, 8v), salaviéj (933, 8v), salíttra (933, 9r), kaczár (931, 10r), zaalóhija (934, 3r) і інш. [11];*

У слоўніку Мядзведскага навуковыя лексемы пераважна народнага характару (арнітонімы, заонімы, іхціонімы, фітонімы) паслядоўна праакцэнтаваны і патлумачаны (**глуше́ць** – глухарь; пtiца, водзячаясь вѣ бѣлорусскихъ лѣсахъ, **жаўро́нка** – жаворонокъ), дапаўняюцца звесткамі пра лекавае прызначэнне раслін (**журавіны** – клюква; *сокъ ягодъ употребл. при горячкѣ*), этнаграфічнымі нататкамі пра нацыянальную культуру беларускага народа (**каня** – хищная птица изъ породы ястребовъ. *По убѣжденію бѣлоруссовъ каня вѣ жару кружится вѣ воздухѣ и просить у Бога пить, такъ какъ она не пьет болотной воды. А только ту, которая остается на листьяхъ дерева послѣ дождя; вследствие этого каня является прѣдвестником дождя*). Спарадычна падаюцца лацінскія

літаратурныя назвы (дзягіль *Angelica sylvestris*, команица *Scabiosa Succisa*), варыянтныя найменні (дятилина і дятлина, жигучка і жгучка, мидуница і медуница, сивограць і сивка-воронка), этымалагічныя нататкі (бутянь – *сць польск. bosian*). Розныя значэнні мнагазначных беларускіх паняццяў дыферэнцыруюцца адпаведнымі лічбамі (козеляць *Ranunculus* – лютык; 1) ядовітая трава, растушая по лугамь і полямь сь желтенькімі цвѣточкамі; 2) болѣзнь ногь, вродѣ подагры).

У параўнанні са слоўнікам Мядзведзкага, лексікаграфічнае апісанне тэрмінаадзінак Ціхінскага зроблена больш дасканала. Так, да многіх загалюўных паняццяў аўтар падае акцэнталагічныя, фанетычныя і марфалагічныя варыянты, змешчаныя ў адным або розных артыкулах з адсылкай да галоўнага: *danina* і *dañ* (930, 11r); *kabzá, kobzá* і *kapszá* (931, 6r); *káchla, káfla* і *káfal* (931, 7v); *sábas, sábat* і *szábus* (933, 1v); *sahajdák* і *sajdák* (933, 5v); *saká, sóka* і *asaká* (933, 6r) або суправаджае іх шэрагам сінонімаў, якія ўтвараюць сінанімічныя рады: **dalína** ‘далина’ – **nizína** – **padól** (930, 3r); **kabán** – **wiaprúk** – **parsiúk** (931, 2v). Навуковыя назвы паслядоўна праакцэнтаваны, часам з указаннем рухомага націску: **sahán** (933, 5r), **samabytność** (933, 10v), **kabálny, kabalistyczny** і **kabalistaŭski** (931, 2r); **sakrúzywacca** і **sakruszácca** (933, 57v), забяспечаны часцінамоўнымі паметамі (**kabiércawy** *рк. ковровый* (931, 4r); **kablón** *s.m.* треска (931, 5 r)), адсылкамі (**pabrézza** – *pabiareža, pabiareža* – *przybreże* – *прибережье* (932, 20v)), этымалагічнымі даведкамі (**dalmátyka** *z latin.* – *далматика* (930, 3v); **dalihójda** *z litowsk.* – *przypiewek* – *припевь* (930, 1r); **damahóh** *z greck.* – *демагогъ* (930, 5r); **kabatáz** *z hrancuz.* – *каботажь* (931, 3r)), багатым ілюстрацыйным матэрыялам: **Kaadjútar** ‘коадьютар’. *Kaadjutar biskupa. Коадьютаръ бискупа* (931, 1v); **Káchla** ‘кафля’. *Pieczka z kafhaj. Кафлявая печь* (931, 7v). Аналіз рээстра слоўніка сведчыць, што складальнік усебакова раскрываў значэнні слоў, даваў ім кваліфікаванае, даходлівае тлумачэнне шляхам падбору польскіх і рускіх адпаведнікаў, у многіх выпадках дапаўняючы іх энцыклапедычнымі звесткамі: **kábuz** – *кобець. Ptuszką z hatunka drapieżnych dziannych rodu sakalow, mając 13 hatunkaj. Птица изъ ряда хищныхъ дневныхъ породы соколовъ, имеетъ 13 сортовъ* (931, 5v); **zaalóhija** ‘зоологія’. *Nawuka, szto maic za pradmiot usiakiuju żywiolu i ich opisania. Наука, имеющая за предметъ животныхъ и ихъ описание* (934, 3r). Полісеманты выдзяляюцца ў межах аднаго артыкула са шматзначным рээстравым словам: **Sadziba** ‘saedziba, asada; kusok hruntu hdzie budynki, ahkrod, dwor. Pancki dwor u dziareŭni’ (933, 4v); **saldát** ‘Toj szto sluzyc u wojska, bawicca zaŭnierkaju. Saldaciuha, rycar, wajaka, bahatyr’ (933, 9r). У падачы амонімаў няма строга вытрыманай сістэмы: у адных выпадках яны размяжоўваюцца і прыводзяцца ў асобных слоўнікавых артыкулах, у другіх аб’яднаны ў адзін: **Dalina** ‘Nizina, padol’; **Daliná** ‘Addalena, adlehlaśc’ (930, 3r); **Kabála** ‘Tradycja, padania żydoŭskaja; umienia tajemnaia abcawać z duchami. Nadania u karty sztoć wiedac szto

budzić. Spisak, intryha, plotka, zmova' (931, 2r).

Звяртаюць на сябе ўвагу адсутнасць функцыянальна-стылістычнай характарыстыкі слова, недастатковая распрацаванасць сістэмы граматычных памет, разнабой у адлюстраванні амонімаў, а таксама недахопы і памылкі ў перакладзе асобных семантычных адценняў слоў (**parléchnik** – porléchnik – заступнік (932, 68v)), у адзнаках стылістычных характарыстык (**sabáczka** – lopuch – репейнік (933, 4r)), **kabýlnik** – mleczej – груздь (931, 6r), **sadúchi** – smierć – смерть (933, 4r), у падачы форм тэрмінаадзінак і іх адпаведнікаў (**zaaktykawać** – zaoblatować – явить (934, 2v). **pabiaréznik** – przybreznu – прибережный (932, 12v)). Аднак названыя недакладнасці не змяншаюць агульнай каштоўнасці рукапісу. Улічваючы такія станоўчыя бакі, як паўната рэестру, фанетычна дакладнае адлюстраванне асаблівасцей беларускай мовы, багацце афіксальнага словаўтварэння, лексічная шырыня слоўнікавага матэрыялу, дакладнае вызначэнне этымалогіі слова, праца Ціхінскага адыграла «немалаважную родю як зыходны пункт у развіцці перакладной шматмоўнай лексікаграфіі» [6, с. 111].

Такім чынам, на аснове структурна-семантычнага аналізу беларускіх перакладных лексікаграфічных крыніц канца XIX – пачатку XX ст. можна канстатаваць той факт, што асноўная ўвага ў гэты перыяд удзялялася збору і сістэматызацыі агульнаўжывальнай і дыялектнай лексікі беларускай літаратурнай мовы. Аднак у нейкай ступені слоўнікі адлюстравалі і навуковыя тэрміны, якія бытавалі ў той час, паколькі “усякая навука пачынае з вынікаў, здабытых мысленнем і мовай, і ў далейшым у сваім развіцці не адрываецца ад народнай мовы” [4, с. 26].

Стварэнне супастаўляльных лексіконаў у названы перыяд насіла пераважна суб’ектыўны характар і адрознівалася стыхійным падыходам да апісання паняццяў, што выяўлялася, найперш, у спарадычным выкарыстанні розных тыпаў памет, павярхоўным (недакладным) перакладзе некаторых тэрмінаадзінак, памылковай дыферэнцыяцыяй амонімаў і мнагазначных слоў, перагружанасцю артыкула факультатыўнай інфармацыяй і інш. Тым не менш, названыя працы актывізавалі працэс навуковага вывучэння спецыяльнай лексікі новай беларускай літаратурнай мовы і спрыялі стварэнню самастойных перакладных лексікаграфічных прац з уключэннем тэрміналагічнага матэрыялу ў наступныя дзесяцігоддзі.

## Літаратура

1. Антанюк, Л. А. Спецыяльная лексіка беларускай мовы. Тэрміналогія / Л. А. Антанюк. – Мінск: Акад. кіравання пры Прэзідэнце беларусі, 2002. – 87 с.

2. Антонов, А. А. О лечебных растениях, дико растущих в Витебской губернии и употребляемых населением ее в домашней народной медицине / А. А. Антонов // Памятная книжка Витебской губернии на 1888. – Витебск: Витебская Губернская тип., 1888. – С. 97 – 139.
3. Арашонкава, Г. У. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі / Г. У. Арашонкава [і інш.]; пад агульн. рэд. А. І. Падлужнага. – Мінск: Бел. навука, 1999. – 175 с.
4. Виноградов, В. В. Русская наука о русском литературном языке / В. В. Виноградов // Ученые записки МГУ. – М.: МГУ, 1946. – Вып. 106. Т. III. Кн. 1. – С. 26 – 29.
5. Вяржбоўскі, А. Пошукі трэба працягваць... (рэцэнзія на рукапісны слоўнік Я. Ціхінскага) / А. Вяржбоўскі // БДАМЛМ. – Ф. 12. – Воп. 1. – Д. 622. – Л. 23 – 31.
6. Гуліцкі, М. Ф. З лексікаграфічных набыткаў (перакладны трохмоўны беларуска-польска-рускі слоўнік Я. Ціхінскага) / М. Ф. Гуліцкі // Беларуская мова. – 1983. – Вып. 8. – С. 111–119.
7. Дембовецкий, А. С. Опыт описания Могилевской губернии в историческом, физико-географическом, этнографическом, промышленном, сельскохозяйственном, лесном, учебном, медицинском и статистическом отношениях. В 3-х кн. / под ред. А. С. Дембовецкого. – Могилев-на-Днепре: типография Губернского правления, 1882-1884. – Кн. 1. – 1882. – 784 с.
8. Медведский, С. Белорусский словарь / С. Медведский // Адзел рукапісаў бібліятэкі РАН Санкт-Пецярбурга. – Ф. 45. – Воп. 8. – Д. 236. – 72 л.
9. Сідарэнка, Б. Александр Дембовецкий: легенды и дела / Б. Сідарэнка // Магілёўская праўда. – 2010. – № 88-89 (22 лістапада). – С. 6.
10. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск: Вышэйшая школа, 1990. – 222 с.
11. Ціхінскі, Я. Беларуска-польска-рускі слоўнік / Я. Ціхінскі // Адзел рукапісаў бібліятэкі ім. Урублеўскіх Літоўскай АН (Вільнюс). – LMAVB RS, F21-929, F21-930, F21-931, F21-932, F21-933, F21-934.